

Izlaganje sa znanstvenog skupa

321.01

I Hobbes, Th.

I Kant, I.

Primljeno: 10. veljače 2006.

Hobbes – Kant*

ZVONKO POSAVEC**

Sažetak

Autor pokazuje važnost Hobbesova političkog mišljenja u formiranju novovjekovne države. Njegov kontraktualistički argument preživljava zastarjelu znanstvenu metodu. Hobbes čini raskid s aristotelijanskom i prirodno-pravnom tradicijom, odnosno pojmovima prirodnoga prava upisuje posve novo značenje. U tom su kontekstu prirodno stanje, ugovor i država logički konstrukti, a ne posljednično-uzročni slijed. Hobbesov ugovor nije samo ugovor o vladavinskom poretku, nego njime nastaje i društvo. Ugovor je temelj podruštvljenja individuuma samo tada ako je istodobno temelj uspostave vladavine. Autor ističe kako i Kant, poput Hobbesa i Lockea izlazak iz prirodnog stanja smatra nužnim, ali ne iz čisto pragmatičkih razloga, nego se država mora legitimirati kao zahtjev *čistoga praktičnoga uma*. Stoga autor, slijedeći Kanta, smatra kako se dužnost prema građanskom društvu i državi ne može utemeljiti u kontekstu filozofije Hobbesa i Lockea jer iako stvaranje države može biti čin mudrosti, samim time se ne pokazuje pravna obvezatnost prelaska od prirodnog stanja prema stanju prava. Također, autor smatra Hobbesovim deficitom kad državu konstituiru neovisno o vlasništvu. Za razliku od njega Kant utemeljuje umopravno teoriju vlasništva koja je odlučna za njegov kontraktualizam i tvori filozofskopravni temelj za filozofiju države koja time zadobiva svoju pravnu potpunost.

Ključne riječi: Hobbes, Kant, prirodno pravo, prirodno stanje, ugovor, država, vlasništvo

* Izlaganje na znanstvenom skupu “Ephalnost Hobbesova političkog mišljenja”, održanom 17. lipnja 2005., u organizaciji Znanstvene sekcije Hrvatskoga politološkog društva.

** *Zvonko Posavec*, redoviti profesor Fakulteta političkih znanosti u Zagrebu na predmetima Političke teorije i političke institucije i Teorije demokracije, te redoviti član Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti.

Hobbes je metodološku revoluciju novovjekovne filozofije primijenio na područje ljudskoga djelovanja i društvenih odnosa, čime je protjerao, napokon, aristotelizam iz etike i politike. Stoga ga možemo ubrojiti u stupove moderne i nazvati ga utemeljiteljem i izumiteljem novovjekovne političke filozofije. Ilting ubraja Galileija, Descartesa i Hobbesa među mislioce prve polovine 17. st., “koji su postavili temelje novoga doba” (Ilting, 1971.: 10). Kao što je Kopernik utemeljio astronomiju, a Galilei mehaničku fiziku, tako smatra on da je Hobbes u *De cive*¹ prikazao prve principe političke znanosti. Tako Hobbes smatra da “dosadašnji spisi moralne filozofije nisu pridonijeli spoznaji istine” (Hobbes, 1966.: 67). Osnovni je razlog, prema Hobbesu, neuspjeha *Starih* u tome što oni nisu svoja učenja utemeljili u istinskom principu (*principio*) (Hobbes, 1966.: 66). Vodeći se pretpostavkama ondašnjeg vremena primijenio je *aksiomatsko-deduktivnu geometriju* na područje ljudskih stvari služeći se *rezolutivno-kompozitivnim* postupkom. *Rezolucija* (ili *analiza*) je misaono razlaganje cjeline u jednostavne elemente (atome); *kompozicija* (ili *sinteza*) je uspostavljanje cjeline iz tih dijelova, a ta je cjelina *teoretski konstrukt*. U *aksiomatsko-deduktivnoj* izgradnji cjeline naglašava se ponajprije princip *generatio*, tj. princip metodički proizvedenog znanja samoga subjekta kojem pravila proizvodnje jamče sigurnost ispravne spoznaje².

¹ Hobbesa sam, s iznimkom *Leviathana*, citirao prema sljedećim njemačkim prijevodima:

Vom Körper, Philosophische Bibliothek Band 157, izabrao i preveo Max Frischeisen-Köhler, Hamburg 2. izd. 1967. (= CO)

Vom Menschen. Vom Bürger, Philosophische Bibliothek Band 158, Hamburg, 2., poboljšano izdanje od 1966. (= H: se odnosi na raspravu o čovjeku / = C: se odnosi na raspravu o građaninu)

Naturrecht und allgemeines Staatsrecht in den Anfangsgründen, s uvodom F. Tönniesea, Darmstadt 1976. (= E)

Levijatan, Jesenski i Turk, Zagreb 2004. (=L).

² F. Tönnies (1923.) smatra da je Hobbes s načelom o prirodnom stanju koje sadržava aksiom *homo homini lupus* razriješio klasičnu aksiomatiku o *zoon politikon*, ali i odgovarajuću skolastičko-prirodnu predodžbu o izvornoj mirnoj i pravnoj zajednici među ljudima. Laird (1942.-43.) smatra da je tradicionalno načelo o prirodnom stanju sadržano u aksiomu *homo homini deus*, koji se odnosi komplementarno prema prvom aksiomu i samo oba aksioma osvjetljavaju cjelinu Hobbesove političke filozofije. L. Strauss (1936.) je ovu kontroverziju dalje razvijao i smatrao da njegova aksiomatika ne proizlazi iz novovjekovne mehanike, nego da potječe iz antičkih izvora. Straussova teza ostaje dvosmislena: on nalazi antropološko Hobbesovo učenje u Aristotela, a samo treći dio sistematike *Nauk o građaninu* predstavlja, prema njemu, potpuni prekid s tradicijom i uspostavlja primat zakona pred pravom. Revolucionarni element nalazi se u primatu prirodnoga prava pojedinca putem opće vrijedećeg zakona uma, njegovim subjektivnim zahtjevom na samoodržanje nasuprot objektivnim obvezama. Izgleda ipak da se Hobbes ne bavi toliko Aristotelom koliko iz njega proizišlim varijantama (Oakeshott, 1946.). O kakvoj se vrsti promjene paradigme radi, inicirao je Thomas S. Kuhn (1964). Pod paradigmom Kuhn razumije kompleksna jedinstva sastavljena od različitih konstituirajućih elemenata koje obuhvaćaju pojmovne univerzalije prema kojima se strukturira svaka pojedina disciplina, prema kojoj se iskustveni podatci uspoređuju i nalaze rješenja problema. Za Kuhna je paradigma relativno

U skladu s postavljenim metodološkim principima njegov spoznajni koncept slijedi tri koraka. U *prvom* koraku razlaže kompleksni objekt istraživanja na njegove sastavne dijelove, u *drugom* slijedi istraživanje svojstava elemenata i u *trećem* koraku dolazi do sinteze u kojoj se spajaju elementi u cjelinu (Hobbes, 1966.: 67).

U povijesti stvaranja cjeline razvija se *državni poredak* kao rezultat *racionalnoga djelovanja* proizvodnje *prirodnoga čovjeka*. U središtu Hobbesove povijesti nastanka države stoji *ugovor* koji je racionalni način opravdanja njezina nastanka. Logika, struktura i funkcija države dade se izvesti iz gramatike ugovora. Dok se Hobbesova *znanstvena metoda* odavno nalazi u duhovno-povijesnom muzeju, njegov je *kontraktualistički argument* još uvijek nesmanjeno aktualan (Kersting, 1994.: 62).

U *prvom* se koraku dekompozicije države zbiva proces *naturalizacije čovjeka*. Proizvedeno prirodno stanje je stanje konflikta i nasilja, a potrebe za poretkom mogu se zadovoljiti samo umjetnim sredstvima. Prirodna jednakost među ljudima sprječava svaku asimetriju. Hobbes ne poznaje nikakve prirodno-pravne, božanskopravne ili ljudskopravne norme koje bi vrijedile neovisno o državnom zakonodavstvu. Stoga je on doista prvi i radikalni *pravni pozitivist* u povijesti političke filozofije. *Auctoritas, non veritas facit legem* – ne istina, nego legislativni autoritet države određuje što je pravo i nepravo. Važenje zakona nije ovisno o njihovoj usklađenosti s prirodno-pravnim ili umnopравnim normama, nego je utemeljeno samo u važećoj volji zakonodavca i stoga je neovisno o svim sadržajnim svojstvima zakona. “Što bi trebalo vrijediti kao krađa, ubojstvo, bračna pronevjera i što bi trebalo vrijediti kao nepravo nad nekim građaninom, to ne određuje prirodni, nego građanski zakon ... Isto tako nije svako ubijanje čovjeka ubojstvo, nego samo ono koje zabranjuje građanski zakon” (Hobbes, 1966.: 142 i d.). Iako on govori o *prirodnom pravu* kao nepromjenljivom i vječnom (“prirodni zakoni su nepromjenljivi i vječni” – Hobbes, 2004.: 113.; Hobbes, 1996.t: 82), to nas ne treba zavarati jer *pravo slobode* gubi svoje utemeljenje u objektivnoj normi, ma kakvoga podrijetla ona bila. Hobbes daje pojmovima *prirodnoga prava* potpuno novo značenje koje je suprotno tradicionalnom razumijevanju tih pojmova.

zatvorena. Nastanak novih paradigmi iz elemenata starih ima samo sporedno značenje. Ta teorija, čini mi se, nije potpuno točna u slučaju duhovnih i društvenih znanosti. Elementi nove i stare paradigme u tom području ne isključuju se uzajamno, nego se međusobno preklapaju i potiču. Stoga Spragens (1973.) smatra kako je točno da Hobbesova politička filozofija markira revolucionarni preokret u okviru povijesti političkoga mišljenja. Međutim, nije točno da njegova sistematska struktura znači jednostavnu promjenu ili radikalni prekid s tradicijom. Tradicija i revolucija u području društveno-humanističkih znanosti je drukčije naravi nego u matematičko-prirodnim znanostima. Usp. Riedel (1971.).

U XIV. i XV. poglavlju *Levijatana* formulirani *prirodni zakoni* nemaju apsolutno ništa s principima *tradicionalnoga prirodnog prava*. Od uma uspostavljeni propisi pravila su ponašanja, induktivno zadobivena, kojih se ljudi moraju pridržavati, kako bi interes za samoodržanje i sreću mogao biti zadovoljen. Prvi prirodni zakon glasi: “*Svaki čovjek treba težiti miru tako dugo dok se nada da ga može postići; a ako ga ne može postići, onda smije tražiti i koristiti svu pomoć i prednosti rata*” (Hobbes, 2004.: 94 i d.). Drugi prirodni zakon glasi: “*da svaki čovjek može dobrovoljno, ako to jesu i drugi i koliko to smatra nužnim za mir i svoju samoobranu, odložiti to svoje pravo na sve i zadovoljiti se s onoliko slobode prema drugima koliko bi drugima dopustio prema samome sebi*” (Hobbes, 2004.: 95).

Hobbes sam daje opis dosega prirodnih zakona: “Prirodni zakoni obvezuju *in foro interno*, to znači obvezuju na želju (istaknuo – Z. P.) da budu pravedni, ali ne obvezuju uvijek *in foro externo*, što znači na provođenje u djelo.” (Hobbes, 2004.: 112).

Hobbes ne upotrebljava pojam obveze u tradicionalnom moralno i prirodno-pravnom smislu: *Prirodni zakoni obvezuju* znači kod Hobbesa: predstavljaju želju, a želja ne može nikoga obvezivati. Hobbes zapravo misli da svaki čovjek u logičkom smislu, ne u moralnom, mora željeti stanje mira, i to jednostavno i samo zato što je to poželjnije od stanja rata. Ne treba pritom misliti na tradicionalno razlikovanje *forum internum* i *forum externum* i pomisliti da je u *forum internum* riječ o unutarnjem ispitivanju, i očaju duše, o postupcima djelovanja i odlučivanja.

Čemu nas uči prirodno stanje? U njemu *najprije* um razvija *ofenzivno nepovjerenje* prema drugima i dolazi do spoznaje da se prirodno stanje može nadići samo podvrgavanjem ograničujućim pravilima. *Potom* umom pojedinac razvija strategiju *kooperacije* i *na kraju instrumentalno-strategijski* um uviđa da formulacijom propisa kooperacije nije sve završeno, jer ne postoji nikakvo jamstvo da će se dogovoreni principi poštovati, te dolazi do zaključka da “bez mača, svi ugovori su samo riječi i nemaju uopće nikakvu moć zaštite za čovjeka. Zbog toga, bez obzira na prirodne zakone (kojih se svatko pridržava kad ima volju da ih se pridržava i kad to može činiti sigurno), ako i nema nikakve uspostavljene vlasti ili barem nedovoljne za našu sigurnost, svaki se čovjek hoće i smije zakonito osloniti na svoju vlastitu snagu i umijeće da se zaštiti protiv svih drugih ljudi” (Hobbes, 2004.: 119).

Da bi izbjegli *siromaštvo prirodnog stanja*, ljudi imaju samo jedan put da *ugovoreno* utemelje na “očevidnoj sili, koja bi ih držala u ogradi i putem straha od kazne – da ispune svoje ugovore i koja bi ih mogla vezati u poštovanju prirodnih zakona”. Naime, smatra Hobbes: “Čista suglasnost ili nagodba prema savezu bez utemeljenja zajedničke moći, koja pojedincima prijeti kaznom, nije dovoljna za sigurnost koja je nužna za primjenu prirodne pravednosti” (Hobbes, 1966.: 127).

Prigovori koji slijede ovoj shemi različite su naravi. Tako se neki teoretičari pitaju: mogu li vrijediti ugovori koji su sklopljeni u prirodnom stanju? Taj tip kritike pretpostavlja da *prirodno stanje*, *ugovor* i *država slijede* jedan nakon drugoga. Prigovor tvrdi da ugovor pretpostavlja državu, da bi se mogli proizvesti vrijedeći zakoni. Hobbes ne priča, međutim, nikakvu povijest kako je nastao čovjek, društvo i država, nego su prirodno stanje, ugovor i država logički konstrukti, a ne posljedično-uzročni slijed. Hobbesov ugovor nije samo ugovor o vladavinskom poretku, nego njime nastaje i društvo. Ugovor je temelj podruštvljenja individuuma samo tada, ako je istodobno temelj uspostave vladavine.

Kako Kant gleda na Hobbesovo utemeljenje ugovora? On u njemu vidi samo *argument mudroga i dobrovoljnog pristanka* kao puta izlaska iz nemogućće situacije. Njime se ograničava voluntarizam i instrumentalno-strategijska racionalnost. Dakle, *praktični razlozi* su odlučujući da se podvrgnemo višoj sili koja obuzdava samovolju pojedinaca. Država je u okviru argumentacije Hobbesa i Lockeja svrhoviti izum instrumentalnoga uma. Ona je za njih, kako Kant kaže, institucija osiguranja (*Asekuranzanstalt*) ili kasa za slučaj požara (*Brand Casse*).

Kant smatra da je Hobbes prvi učinio privremeno *prirodno stanje* topom programom o *nužnosti nastanka države*. U tom stanju “nezakonite slobode, (pojedinci) jedan drugome uopće i ne čine nepravdu” – kaže Kant – “kad se međusobno napadaju; jer što vrijedi za jednoga, to podjednako vrijedi i za drugoga, kao po kakvom sporazumu” i sada, dodaje on odlučujuće, “općenito uzevši, najveću nepravdu čine time što hoće biti u *stanju koje nije pravno* (istaknuo – Z. P.), tj. u kojemu ničije vlastito nije sigurno od tuđeg nasilja” (Kant, 1999.: 99). Kant smatra da je izlazak iz *prirodnog stanja nuždan*; dakle misli isto kao i Hobbes i Locke. No, dok oni to argumentiraju kao *pragmatičnu i uvjetnu nužnost*, dotle on želi dokazati nužnost uspostave države kao zahtjev *čistoga praktičnoga uma*. Na žalost, tom strogom *idealu Hobbesa*, o nužnosti nastanka države, nije mogao ispravno odgovoriti nijedan teoretičar ugovora, tek je Kantu uspjelo pokazati nužnost uspostave države ne kao praktičnog izlaska iz nužde, nego kao zahtjeva *čistoga praktičnoga uma*. Dužnost prema građanskom društvu i državi ne može se utemeljiti u kontekstu filozofije Hobbesa i Lockeja. Oni pokazuju da je stvaranje države mudro, ali ne pokazuju pravnu obvezatnost prelaska od prirodnog stanja prema stanju prava.

Uspostava države kao umno-pravnog proizvoda, dakle kao djela *lex justitiae* (Kant, AA 6, 236), dakle države koja je određena “zakonom pravednosti”, jest potpuno strana predkantovskim kontraktualistima. Točna je tvrdnja da nijedna politička filozofija novoga doba nije pribavila toliko legitimacijskog kredita državi kao Kantova. Umno utemeljena država u opravdanju

svojega nastanka umnogome nadmašuje princip korisnosti i stoga joj je dodijeljen veći autoritet i dignitet.

Kant prihvaća, dakle, opis prirodnoga stanja Hobbesa, ali ipak toj konfliktnoj situaciji daje drugu interpretaciju. Kod Kanta nije u središtu rizik samoodržanja prirodnoga stanja. Kant konstruira prirodno stanje kao stanje apriornoga privatnog prava koje proizvodi slične konzekvencije kao Hobbesovo ratno stanje.

Kako Kant nadilazi situaciju prirodnoga stanja koju on vidi kao stanje apriornoga prava?

On razvija koncepciju *autonomije čistoga praktičnoga uma* kao nove instancije legitimacije poretka. To znači da vrijede samo ona pravila koja potječu iz njega samoga i da je on jedini objektivno važeći i opće obvezatni moralni i pravni filozofski princip. Ispravni su samo oni zakoni i oblici vladavine koji imaju *umnu formu* i samo oni mogu pretendirati na opće važenje. To načelo *univerzalnosti* koje je kod mnogih antiprosvjetitelja potaknulo žestoke kritike nema logičko ili logičko supstancijalno značenje, nego *proceduralno značenje*. Što to znači?

To znači da načelo djelovanja, norma, zakon nije opravdan od njegovih *internih* svojstava, nego samo od *eksternih* proceduralnih svojstava; to znači, malo modernije formulirano, da pravilo vrijedi ako se svi sudionici u okviru *fair* situacije savjetovanja mogu ujediniti o načelu djelovanja, norme, zakona. *Praktičnome umu* svojstven je *proceduralizam* kojim jedino možemo doprijeti do *univerzalizma*. U generirajućem postupku opravdavaju se i legitimiraju normativni izričaji, ispituju se argumentativno zakoni međusobnog odnošenja. U tom procesu uvijek je uključen *drugi* kao bitan moment proceduralnog postupanja.

Praktični um nije nešto općenito što lebdi iznad nas kao neumitna nužnost, nego postupak ujednačivanja, recipročnosti i procedure koju karakterizira *fairness* kako bi se došlo do univerzalno prihvatljivih pravila. Umno usklađeno načelo jest načelo koje je rezultat odluke međusobno jednakih i slobodnih pod uvjetima što nikoga ne preferiraju, ali i ne zapostavljaju (Kersting, 1994.: 182). Ovdje je riječ o političkoj filozofiji koja je utemeljena na zakonodavstvu praktičnoga uma.

Taj je stav iz temelja promijenio kontraktualistički argument Hobbesa i Lockea. Dok su oni u ugovoru – da još jednom naglasim – inzistirali na argumentu *mudrog i dobrovoljnog pristanka* svih stranaka koje se instrumentalno-strategijski sporazumijevaju o svojim ciljevima, dotle Kant cilja na neposrednu negaciju obaju elemenata: niti argument mudrosti niti voluntarističko važenje ne mogu opravdati od njih postavljeni standard opravdanja praktične nužnosti i kategoričkog važenja. Kontraktualistički argument u okviru teorijskoga opravdanja *autonomije praktičnoga uma* zahtijeva napu-

štanje voluntarizma i mudrosti. Instancija reguliranja nije slučajnost ujedinjavanja volja, nego bezuvjetnost umne općenitosti. Postavlja se pitanje: je li Kantov način opravdanja uopće još kontraktualistički? Što još uopće ostaje od kontraktualizma? Odgovor glasi – *proceduralistička komponenta*; za praktičnu filozofiju Kanta *ugovor* može biti od značenja samo kao procedura, a ne kao sredstvo voluntarističkog postizanja zajedničkog važenja ili ugovaranja.

Kontraktualistički argument *čistoga praktičnoga uma* izlaže ugovor i njegovu unutarnju strukturu kao *praktično nužnu* i *kategoričku obveznu proceduru*. Praktični um kao normativni temelj intersubjektivnih odnosa sposoban je *oformiti ugovor*. Ugovor je za Kanta društvena manifestacija i forma čistoga praktičnog uma; na putu *ugovorno oformljenog ujedinjenja* praktični um zadobiva *intersubjektivnu zbiljnost* (Kersting, 1994.: 183). Tezu o *umno oblikovanom ugovoru* i *ugovorno oblikovanom društvenom umu* treba politički-teorijski konkretizirati.

Kako čisti praktični um može postati djelotvoran? Na koji način Kant konkretizira svoju tezu?

Čovjek kao osjetilno i umno biće opstoji između prisile *prirodnoga zakona* i zakona *čistoga praktičnoga uma*. Djelovanja, koja određuje čisti praktični um, dijele se na *unutarnja* i *vanjska*. *Unutarnju slobodu* regulira *čisti praktični um* u obliku *kategoričkog imperativa*, a *vanjsku slobodu* regulira praktični um *putem pravnih principa*.

Ljudi nisu podvrgnuti samo poretku slobode uma, nego oni posjeduju *a priori* subjektivno, *urođeno ljudsko pravo*, koje svakome čovjeku pripada već samo zato što je čovjek. “Sloboda jest izvorno pravo koje svakome čovjeku pripada na temelju njegove ljudskosti” (Kant, 1999.: 33). To su elementi iz kojih Kant izgrađuje svoju teoriju pravne države.

S obzirom na to da je *umno pravo* zbog svoje apstrakcije potpuno neupotrebljiv koordinacijski sustav, potreban mu je *proces pozitivizacije* da bi dospio do zbiljnosti. Zato kod Kanta već sama okupacija posjeda kao prvog čina slobode, sadržava u sebi umno pravo, tj., pravo svakoga da zaposjedne svaku stvar, ako nju nije nitko drugi zaposjeo. Dakle, prijelaz iz prirodnog stanja u građansko Kant izvodi tako da najprije razvija teoriju privatnog vlasništva. “Apriorna je pretpostavka praktičnog uma dakle da svaki predmet svojeg htijenja smatram nečim što objektivno može biti moje ili tvoje i da s njim tako postupam” (Kant, 1999.: 42). Riječ je ovdje o poznatom zakonu dopuštenja (*lex permissiva*) koji nameće svima obvezu da se suzdrže zaposjedati neki predmet, ako ga je netko drugi već zaposjeo. Drugim riječima, svatko ima pravo da zaposjedne neku izvanjsku stvar i da time drugog isključi iz posjeda. Iz toga Kant izvodi zaključak “kada u prirodnom stanju ne bi ni privremeno bilo mojega i tvojega, onda ne bi bilo ni pravnih dužnosti

glede njega, pa prema tome ni zapovijedi da se iz toga stanja istupi” (Kant, 1999.: 104-105, isto: AA 6, 246). Okupacija posjeda samo je privremena, prethodna. Provizorni posjed pod uvjetima prirodnog stanja jest, međutim, istinski posjed i oboružan svim pravnim posljedicama. Provizorno stjecanje nije djelovanje koje ne bi imalo pravne implikacije, nego pravni čin s obvezujućim djelovanjem. Kad ne bi bilo provizorno-pravnih odnosa u prirodnom stanju, ne bi postojala za Kanta pravna argumentacija za nužnost države. Kant utemeljuje umnopravno teoriju vlasništva koja je odlučna za njegov kontraktualizam i tvori filozofskopravni temelj za filozofiju države.

Nijedan filozof prije Kanta nije tako tijesno povezoao vlasništvo i državu. U *Levijatanu* država je oformljena neovisno o vlasništvu. U Lockeovoj liberalnoj teoriji država je instrument privatnoga vlasništva. Kod Kanta postoji teorijsko vrijednosno isprepletanje vlasništva i države, oba su pojma međusobno ovisna. Država je pretpostavka peremtornog posjeda, a s druge strane stoji pod uvjetima mogućnosti provizornoga posjeda. Država se utemeljuje u vlasništvu, a vlasništvo tjera prema državi, ne radi njezine sigurnosti, nego radi njezine pravne potpunosti.

Literatura

Primarna

- Hobbes, Thomas, 1967.: *Vom Körper*, Philosophische Bibliothek Band 157, Hamburg (ur. i prev. Max Frischeisen-Köhler) (= CO)
- Hobbes, Thomas, 1966.: *Vom Menschen. Vom Bürger*, Philosophische Bibliothek Band 158, Hamburg, (= H: se odnosi na raspravu o čovjeku/ = C: se odnosi na raspravu o građaninu)
- Hobbes, Thomas, 1976.: *Naturrecht und allgemeines Staatsrecht in den Anfangsgründen*, Darmstadt (s uvodom F. Tönniesa) (= E)
- Hobbes, Thomas, 2004.: *Levijatan*, Jesenski i Turk, Zagreb (= L).

Sekundarna

- Ilting, K.-H., 1971.: *Einleitung zu F. Tönnies, Thomas Hobbes. Leben und Lehre*, Stuttgart-Bad Connstatt
- Laird, J., 1942-43.: Hobbes on Aristotle's Politics, u: *Proceedings of the Aristotelian Society*, N. S. 4, str. 1-20.
- Kant, I., 1999.: *Metafizika čudoređa*, Matica Hrvatska, Zagreb
- Kersting, W., 1994.: *Die Politische Philosophie des Gesellschaftsvertrags*, Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Darmstadt
- Kuhn, Th. S., 1964.: *The Structure of Scientific Revolutions*, University of Chicago Press, Chicago

- Oakeshott, M., 1936/37.: Dr. Leo Strauss on Hobbes, u: *Politica* II, str. 364-379.
- Oakeshott, M., 1946.: *Leviathan, Introduction*, Basil Blackwell, Oxford
- Riedel, M., 1975.: *Metaphysik und Metapolitik*, Suhrkamp Verlag, Frankfurt am Main
- Spragens, Th. A. Jr., 1973.: *The Politics of Motion. The World of Thomas Hobbes*, University Press of Kentucky, Kentucky
- Strauss, L., 1936.: *The Political Philosophy of Hobbes: its Basis and Genesis*, Oxford University Press, Clarendon Press, Oxford
- Tönnies, F., 1923.: Hobbes und das Zoon Politikon, u: *Zeitschrift für Völkerrecht* 12, str. 471-488.

Zvonko Posavec

HOBBS – KANT

Summary

The author shows the importance of Hobbes' political thought in formulating the modern state. His contractual argument did not become obsolete as his scientific method. Hobbes breaks from the Aristotelian and natural rights tradition, or rather, he gives the concept of natural right an entirely new meaning. In this context the state of nature, contract and state are logical constructs, and not concepts in direct causal relationship. Hobbes' contract is not just a contract about the system of government; it is what society begins with. The contract is only the ground for the formation of the sociability of the individual, if it is at the same time the ground for establishing the government. The author emphasizes that, just like Kant, Hobbes and Locke consider leaving the state of nature necessary, not simply because of pragmatic reasons, but because the state has to legitimate itself as a claim of pure practical reason. Therefore, the author, following Kant, holds that the duty towards civil society and state cannot be based in the context of Hobbes' and Locke's philosophy, because, although the creation of state can be seen as an act of prudence, that in itself does not show a real obligation to pass from the state of nature to the state of law. The author also notes Hobbes' error in constructing a state independent from ownership. Contrary to him, Kant reasonably and legally bases theory of property as decisive part of his contractualism and creates a philosophical and legal foundation for the philosophy of the state.

Key words: Hobbes, Kant, natural right, state of nature, contract, state, ownership

Mailing address: Fakultet političkih znanosti, Lepušićeva 6, HR
10 000 Zagreb. *E-mail:* zvonko.posavec@zg.t-com.hr